
NŐK VILÁGA.

AZ UNITÁRIUS KÖZLÖNY MELLÉKLAPJA.

FŐMUNKATÁRSOK: FANGHNÉ GYUJTÓ IZABELLA, PERCZELNÉ
KOZMA FLÓRA, RAFFAJ IRMA.

Unitárius nők a multban.

Számos élő példa igazolja, hogy az unitáriás nők, bizonyos fanatizmussal, vagyis olyan buzgósággal ragaszkodnak vallásukhoz, a mely a legnagyobb bátorságra és hősies kitartásra készíti őket.

Ha történelmünk adatai oly hiányosak nem volnának, hosszú lapokat, sőt köteteket irhatnánk be az unitárius nőknek a multban tanúsított hősies kitartásáról. Kutatnunk kell a szekrények alján rejtőző adatokat, gyűjtenünk kell össze minden porszemet, a mely nőink jellemére, életére némi fényt derít. Minden ilyen fény sugar csirát fakaszt és élőfát növel az egyház kertjében. Oda, a hol a női sziv melegét érezzük, ellenállhatlanul vonzódunk, mert tudjuk, hogy hatása alatt boldogság, hit és önbizalom támad a mi szivünkben is.

Ezuttal elvisszük olvasóinkat messzi vissza a XVII-ik százba.

Erdélyben a protestáns fejedelmek uralkodnak. Bethlen Gábor nagyszabású állampolitikája az államvallás eszméjét érleli meg benne s a kalvini egyháznak, melyet szülői és gyermekkori egyházánál, az unitáriusnál előnyösebbnek talált, nagy alapítványokkal és másnemű segélyekkel mindenben igyekezik kedvezni. Követői nemhogy javították volna az unitáriusok helyzetét, de Rákóczi a szombatosság czíme alatt az unitáriusok egyházát és a híveket nagyon megapasztotta.

Az unitáriusok helyzete nem volt irigylendő. Erejük nem lankad, de belső egységükben meghasonlás jött létre. A szombatosnak nevezett irányzat Pechi Simon vezetése alatt erősödni kezd s kitünő alkalmat nyújt az ellenfélnek, hogy betörjön a táborba és rongálja okos terv szerint s ha szükség erőszakkal is. Ennek a kornak elfogulatlan ismertetése még mindig csak vágy. Vajha minél előbb valóság lenne, mert a mit az ev. ref. atyafiak részéről kaptunk, nem lehet elfogultság nélküli.* Régi írók és ve-

* Bod Péter írta meg az unitárius egyház történelmét.

zetőik az unitárizmust „undok, rút tévelygésnek“ nézték s mint ilyen ellen küzdöttek. Nem csoda, ha ily hangulatban türelmük hamar kimerült és erősebb eszközökhöz nyultak, még családi békességük kockáztatásával is.

Megható jelenetekről emlékeznek meg kronikásaink és egykoru írónk a XVII-ik és XVIII-ik századból. A XVII-ik százban a Kemény, Thoroczka, Kornis, Serédi, Apaffi, Horváth, Bethlen, Patzoldai, Daniel előkelő nemesi családok férfi és nőtagjai itt Erdélyben még unitáriusok, s ha a férfiakat az ambíció és a hatalom vágya elis csábította, a nők meglepő szívszággal ragaszkodnak unitárius hitökhöz. s azért nagy áldozatokat is készséggel hoztak. Egyházközségeink levéltáraiban, urvacsorai s más készleteik felirásaiban bizonynyal sok nemes női szívnyomait lehet föltalálni.

Ha mi ezeken a lapokon emlegetjük a múlt érdemeit, nem a dicsekvés, ha emlegetjük a múlt keserveit, nem a fájdalom, legkevésbé a rossz érzések ébresztgetése célunk, hanem a történelem tanulságainak keresése. Ha a szenvedés iskolájában tanultak öseink kitartást és hitökhöz való legyözhetlen buzgóságot, mi most, midön legalább külsőleg békességben vagyunk, tanulhatunk példájukból türelmet és áldozatkészséget.

Bizony, ha azok a nagyszámu névtelen hősnők előnkbe állnának, kedves olvasóink, a kik unitárius Sionunk utait könnyükkel öntözték, hisszük, némelyek szégyenkezve gondolnók meg, mily ingyen élvezzük mi azt, a nagy szabadságot, a melylyel Isten kiapadhatlan jósága szabadokká tett minket a hit dolgában is. De a sikert bizzuk Istenre

Lássunk munkához.

Első helyen bemutatjuk a most is élő és egyházunknak erős oszlopa gyanánt mellettünk álló *Daniel* család egy pár nőtagját, a régen elmúlt idökből.*

Béldi Judit és Daniel Judit.

Daniel István Udvarhelyszék főkirálybirája, nagytekintélyü úr, viszontagságos életet élt. 1669-ben vette nőül Kemény Zsófiát, a Kemény János testvére Péter és Toroczka Kata leányát. Anyja, nagyanyja nemcsak tekintélyes család tagjai, de jó unitáriusok is.

A házasságot édes anyja özv. Daniel Ferenczné Béldi Judit intézi. Nagy ünnepélyességgel ment végbe a lakadalom,

* Minden kis adatot, a miből nőink hitbuzgósága és áldozatkészsege látszik, örömezt fogadunk és készséggel fogunk közre adni. Kérjük olvasóinkat támogassanak.

mert a derék anya tudta a módját s nem ismert semmi fáradságot a saját ügyei intézésében.*

E derék nő Béldi Judit jellemzésére átvesszük a következő sorokat:

Kicsiny, neveletlen korában árvául maradván, neveltetett atyjafiainak keze között. Férjhez menvén, férjével szép békeségben és keresztényi jóságoknak gyakorlásával 20 esztendőket együtt élt s azután özvegyül maradván, azon szomoru özvegyiségben is hasonló keresztényi életének követésében is buzgólkodván, scholáknak, Isten tiszteletére szenteltetett dolgoknak, helyeknek felállításában és épülésében teljes indulattal foglalatoskodván, tetszett a mindenható Istennek, hogy azon szomoru özvegyiségben 20 esztendőt eltöltjön.“

A derék anyának nagy öröme telhetett fia házas életében, mivel 8 unoka foglalta le gondoskodását. Ezek között van Daniel Ferencz és Péter az unitárius egyház főgondnokai és Judit, kinek alább közölt levele, ékesen világítja meg a családi vallásos nevelés szellemét.

Daniel Istvánné Kemény Zsófiáról egy másik alkalommal külön lesz szó.

Daniel Judit szép leány lehetett és jó hírben álló, sok kérő jelentkezik kezéért. Bánffy László, Krasznamegye főispánja nyerte meg kezét, valószínűleg 1689-ben. A házasságból született egy fiu, Bánffy Ferencz, de ugyilátszik sok lelki fájdalom és szívbeli aggodás gyötörte a derék nőt unitárius hite miatt. Edes anyjához irt levele ezt bizonyítja:

Édes asszonyom anyám! Mostani alkalmatossággal nem akarom elmulasztani, hogy kegyelmedet levelem által meg ne látogassam. Kívánom Istentől, találja kegyelmedet jó egészségben. Én bizony valóban rossz egészségben vagyok, mind kívül és mind belől, mert én nékem csak úgy kell élnem mint egy barom, én mióta itt lakom, egy prédicationál többet nem hallottam unitárius paptól, én megvallom igazán, hogy bizony nagy lelki kísértetben vagyok, ezután még nagyobbba esem, ha az Isten meg nem szán. Toldalagi uram is nem lakhatik úgy itthon, mint eddig, mert minden gyűlésen ott kell lenni. Én bizony soha se tudom hová legyek, ide nem hivathatok papot, mert azt nem engedi, sem pedig én nem mehetek, mert nem bocsát, azt mondja, hogy soha bizony nem bocsát; sem nem engedi, hogy hivassak papot; hanem csak úgy akar, hogy az új buza kenyeren felvegyem itt az urvacsoráját, mert ha nem cselekszem, soha bizony vele jól nem lakom. Én nem tudom soha, az én istenem látja, mit csináljak, mert meg kell bolondulnom, ha az Isten nem szán, valami képpen gondot nem visel rám. Épen bizony el kell vesznem az én sok gondolkodásimban. Most ő kegyelme a vármegye gyűlésére ment, onnét az urhoz megyen, én nékem is azt mondá, hogy készüljek, eddig az asszony meg

* A Vargyasi Daniel család eredet, (irta id. V. Daniel Gábor,) erre bő anyagot szolgáltat.

fog ott betegedni s oda kell mennem Bonczhidára, azonban elé közelget az aratás, haza kell jönnöm akkorra, mikor az úr vacsoráját osszák. Az istenért kérem kegyelmedet édes asszonyom anyám, valamint meg ne írja kegyelmed, hogy én irtam kegyelmednek, mert én rám haragszik még, hanem hogy csak mástól hallotta kegyelmed. Én örömetsem bemennék kegyelmedhez, de nem bocsát ő kegyelme, azt mondja, hogy ha én Kálvinista nem leszek, soha ő kegyelmével jól nem élek. Engem igazán megver az Isten, mert énnékem nem volt egy óráig való lelkem nyugodalma, hogy bizony azt akarnám, ma halhatnék meg; boldog ember az, ki azt elkerülheti. Ha én ezt tudtam volna, bizony örökké inkább úgy ültem volna; hogysen ilyen kárhözatos életet éljek. Kérem az istenért kegyelmedet, ha irni talál, kegyelmed meg ne írja, hogy én irtam meg kegyelmednek, mert annál inkább erőltet aztán: hanem csak egyéb formán ha hivathatna kegyelmed, hogy akkor ne lehetnék itthon. Ezzel ajánlom isten oltalmába kegyelmed édes asszonyomanyámat.

Kegyelmednek engedelmisséggel szolgáló leánya

Beresztelken, 1692. die 26. junii.

Daniel Judits. k.

Mikép lett később ezen felekezeti egyenetlenség megoldva, arról tudomásunk nincs, de azt megtanulhatjuk, hogy unitárius hitünkhez nőink szívvel, lélekkel ragaszkodtak, azért mindenre készek voltak. Mélyen be volt vésve a szívébe a vallás szeretete. Így kellene neveljenek minden leányt az anyák.

Bs.

Könyveinkről.

(Folytatás.)

A Dávid Ferencz Egylet legelső elnökének néhai dr *Brassai Sámuel* nagy tudósunknak egyletünkben tartott felolvasásait a Dávid Ferencz Egylet kiadványaiban olvashatjuk: »Nézetek a vallás eszméjéről« czim alatt.

»Ezelőtt 13 évvel — mondja Boros György dr. Brassai Sámuel emlékezetére tartott felolvasásában — midőn a jóra és nemcsak törekvők kis serege tömörült és felvette a szabad gondolkozás nagy apostola, *Dávid Ferencz* nevét, a világhírű tudós dr. *Brassai* átadta a magáét, de nemcsak, hanem lelkét is, hogy biztosítsa a nagy apostol nevének a megérdemelt tisztességet« Valóban nem hiszem, hogy vallásos egylet dicsőbben kezdte volna meg pályafutását, mint egyletünk a szabadon gondolkodó nagy tudóssal az élén! Annak is, a ki nincs tájékozva vallásunkról és egyházunkról, elég garantiát nyújthat ez a tény, hogy vallásos egyletünk Brassai elnökletével kezdte meg misszióját, valamint ez bizonyítja leghathatósabban, hogy egyletünk *első percztől* fogva a tudomány és felvilágosodottság jelszavát írta fel zászlajára!

Brassai felolvasásait női olvasóimnak egyenként nem sorolom fel, csak általánosságban említem, hogy azok oly rendkívül becsesek és fontosak az unitárius vallásra nézve, hogy nagyon

kár azokkal nőinknek is komolyan nem foglalkozni. A kinek hajlandósága van a mai divatos világban Schoppenhauer vagy Büchner tanai felé pártolni, a ki könnyen eltudja magával hirtetni, hogy tulajdonképpen nincs is szükség *Isten, lélek* vagy a *halhatatlanságban* való hitre, mert talán azért is vagyunk unitáriusok, tudományosok és felvilágosodottak, hogy *semmiben* sem higyjünk — az olvassa csak el Brassai felolvasásait és majd megfogja látni, hogy mennyire össze lehet a mi hitünket a tudománnyal egyeztetni, milyen harmóniát lehet a hit és a tudás között létrehozni, ha csak némileg is a-ra a színvonalra tudjuk gondolatainkat emelni, hogy legalább mi nők is megérthessük, átérezhessük azokat a fejtegetéseket, melyeket a nagy tudós felolvasásai tárnak elénk!

Negyedik felolvasásában (*Melyik az igazi tudomány*) gyönyörűen magyarázta, hogy *mikor* áll szemben a *tudomány a tudással!* Szembe állítja Büchner száraz filozófiájával a mi józan, de *magasztos* tanainkat. Midőn citálja Büchner állítását, hogy »*az anyagon kívül* más állomány nincs, ha hát a lélek nem anyag, *nem is állomány*, tehát azon értelemben, a miben a létezést venni szoktuk *nem is létez*«, azt teszi gúnyosan utánna: »annyi, mintha azt mondaná, hogy a várnai, kenyérmezei ütközet, Magyarország kormányzása s más események lefolytak, de azért *Hunyadi János nem létezett!*«

Büchner azt mondja: »nincs rangkülömbőség«; a nemesebb szervek működései — a gondolatok oly viszonyban vannak az agyvelővel, mint pld, a máj az epével. Brassai rögtön azt kérdi: »de hát ha nincs rangkülömbőség« *miért* nevezi az agyvelőt »*nemesebb*« szervnek? E felolvasásnak végén áttér azután az Isten-eszmére és igazságosan védi még a *pantheismust* is, melyet szerinte méltatlanul hoztak rossz hirbe, »mert ha az Isten *mindentudósága, mindenhatósága és mindenütt jelenvalósága* tana nem *pantheismus*, keressenek más szót a kifejezésére! Amaz eszme fejezi ki az Istenség viszonyát is az emberiséghez és azt mondá ki az ember Jézus Krisztus is ezen szavaiban: »Én és az Atya *egyek* vagyunk.«

Nyolczadik felolvasása »*Jézus istensége*«, melyben természetesen az ő *emberségét hirdeti*. Leírja, hogy tudvalevőleg az unitáriusokon kívül egy keresztény felekezet sem meri Jézust embernek tartani, mert ha a protestánsok között az ugynevezett racionalisták az unitáriusokhoz szitnak is, ez azért nem változtat a tényen. Ebben a felolvasásban idézi *Páter Didon* hatkolikus francia papnak kitöréseit, ki történetíró létére is megbotránkozik álláspontunkon és azzal érvel, ha Jézus csak ember volt, mikép szántott oly mély barázdát a földön? Mikép alapított vallást, mely a világon

uralkodik? Erre Brassai azt felelé, hogy csak úgy, mint Budha és Mohamed, mert talán a 400 millió kereszténységgel szemben 600 millió budhista és 200 millió mohamedánus *elég mély barázdákat jelölnek*. Valamint P. Didon azon célzására, hogy olyannak kell a tudományszerű történelemnek lenni, hogy a dogmával ne ellenkezzék, azt jegyzi meg Brassai: »Legelső feltétel az, hogy bölcs, tisztán látó, részrehajlatlan kritika világítsa!«

Később nagyon érdekes az a rész, melyben *Rousseaura* hivatkozik. »Én (Rousseau) kereszténynek vallom magamat, üldözöm azt mondják, hogy nem vagyok az. Hogy nem vagyok keresztény azzal bizonyítják, hogy nem akarok semmit tudni a kijelentésről. Azt meg hogy nem akarok semmit tudni a kijelentésről, azzal bizonyítják, hogy nem hiszem a csodatételeket. De hogy a következtetés helyes legyen, kettő közül egyik valamelyik kívántatik meg: vagy az, hogy csupán csak a csodatettek szolgáljanak bizonyítmányul a kijelentésnek, vagy pedig az, hogy én a többieket sem tartom érvényeseknek.«

Az utóbbi állítást, mondja Brassai, méltán tagadja Rousseau, a ki egy előbbi munkájára hivatkozik. Az előbbire pedig azt állítja, hogy a csodatételek nem csak nem egyedül való bizonyítmányai, *hanem általában nem is bizonyítványai a kijelentésnek*. És állítását így támogatja: »Mikép engedhetném meg bizonyítmányul azt, amit Jézus maga sem tartott annak, sőt világosan el is utasított. Valahányszor a zsidók afféle bizonyítványokat sürgettek, mindig megvetéssel utasította el őket és soha sem méltóztatott kielégíteni kívánságukat. *Ha jeleket és csodákat nem láttok, nem hiszitek*, így szóla annak, aki kérte, hogy gyógyítsa meg a fiát. (Ján. ev. 4., 48.) Így beszél-e az, aki csodákat bizonyítványokul akar szolgáltatni?«

»A zsidók égi jelt kértek — folytatja Rousseau — igazuk volt a maguk nézete szerint. Az a jel, a mely nekik a Messiás jövetelét bizonyítsa, nem lehetett eléggé szembetűnő, elég szemmel tanúsított; nekik csodatevő Messiás kellett. De Jézus azt mondá: »*Nem úgy jő el az Isten országa, hogy valaki tudhassa*. (Luk. ev. 17. 20.) *Nem verseng, se nem kiált, se nem hallja senki az utcán az ő szavát*. (Máté 12. 19.)«

Végre Brassai ezen szavakkal fejezi be érdekes idézetekkel telt felolvasását: »Mi azt gondoljuk, hogy egy Isten küldötte, egy erkölcsileg tökéletes, Isten országát hirdető és tanítványáért üldözést, kínzást, halált szenvedett *ember* buzgóbb hálát, mélyebb tiszteletet érdemel, igényel, élvez egész az imádás határáig, mint egy *devalvált* s az egész emberfaj bűneivel terhelt Isten? És ha mi a keresztény vallás szerzőjét az elsőbb, s nem eme második jellemében tiszteljük és tanítványait híve, követve, vallva, az ő nevé-

vel éppen oly jogosan nevezhetjük magunkat christianusoknak, szabadon magyarosítva keresztényeknek, mint a *kantianerek* nevezik magukat a kritikus philosophuséról. Ha a többi felekezetek nem akarják megengedni, *lelkők rajta* Csak azt jegyeztem meg, hogy a római katolikusok, ha teszik, legalább *következtesek*, de az ugynevezett protestansok elvök megtagadása nélkül nem mondhatják fel az atyafiságot az unitáriusoknak!«

Azért választottam éppen e két különböző tartalmu felolvasást ismertetés céljából, hogy megmutathassam, mily *egyenlő* erővel küzdött Brassai philosophiája a két ellenséges iránynyal: a *divatos materializmussal* éppen ugy, mint az *ósdí vakhittel!* És hogy e két felolvasásból idézve bebizonyithassuk, hogy az unitarizmus mily összhangban van a bölcsészeti vallással, Magyarország ősz tudósa pedig mennyire szívvel lélekkel unitárius volt!

A Dávid Ferencz Egylet kiadványaiban jelentek meg továbbá dr. *Boros György* theol. dékán felolvasásai, melyek közül most csak két kiváló érdekeset említek: »*Az unitarizmus külföldön*« és »*Unitárius élet Észak-Amerikában.*«

Az elsőben Williams E. Tivadarnak az 1896-ban tartott budapesti nemzetközi unitárius conferencián mondott eme szavai állnak mottóul: »Jó nekünk itt lennünk testvéri egységben. Jó nekünk észlelnünk, hogy unitárius hitünk sem Bostonban, sem Londonban, sem Budapesten nem helyi érdekű nem vidéki vallás, hanem *általánosan emberi* a mely megtud szállalni a legkülönbözőbb nyelveken és tud alkalmazkodni a különböző országokban az emberi nem legkülönbözőbb viszonyaihoz. Örvendezzünk ebben a testvéries hitrokonságban és midőn visszatérünk, kiki a maga hazájába, *jusson eszünkbe, milyen szép a mi örökségünk.*«

Lelkesítően mondja el dr. Boros a külföldi tapasztalatait »székely testvérei« előtt, egy francia írónak eme kedves és valóban igaz mondására hivatkozva: »Mit ér egy szép vidéknek látása, ha nincs kinek mondhassuk: *mily szép ez a vidék!*«

Érdekesen hangsúlyozza, hogy: »a mai kor szelleme szerint érdekszövetkezetek hálózák be a világot, melyek tiszteletben tartják egymást félelemből, de egy pár jelt látni lehet itt ott, a mely arra mutat, hogy az üzleti, az anyagi, a hatalmi érdeknek fölébe fog emelkedni előbb vagy később, egy magasabb rendű, egy *közerkölcs* és *közvallás*, vagy szebb szóval élve: a jövő vallásának érdeke, a melyben az evangélium szerinti egy pásztor fogja terelgetni az egy nyáját. Lelki örömmel adom tudtokra, hogy ez az *egységesítő szellem* ma a legfőbb, mondhatnám egyedül irányító szelleme az unitarizmusnak.«

»Azok, akik a felekezeti villongás, surlódás, sőt moudhatjuk harcz közepette most reményt veszve aggódnak, az egyházak

békéje és a tiszta, a liberalis vallás jövője miatt, azok nézzenek bizalommal arra a kis hajóra, a melyre ez az egyszerű, de sokat jelentő szó van írva: *unitarizmus.*»

Meghatóan mutat e felolvasás arra a tényre, hogy *azért a fenséges eszméért*, melyet a nagy tudós Pristley képviselt Észak-Amerikában, már *háromszáz évet* harczolt egy maroknyi székelly nép! »Nem emberi munka, hanem *isteni* volt ez, mert csak így lehet megérteni, hogy abban a korban, melynek szeme a világossághoz nem volt szokva, a melyben egy pár világi hatalmasság előtt porban fetrengtek a milliók, a szabad szellem *gyökeret vert* a szivekben, és az unitarizmus egyszerre hatalmas élőfává vált, melynek ágain az égi madarak ezrei rakták meg fészkeiket.«

Elmondja továbbá, hogy mily rohamos gyorsasággal emelkedett az unitarizmus ügye Angliában, Amerikában éppen úgy, mint Magyarországon Dávid Ferencz idejében, *de hogy mégis nem terjedt el annyira*, mint a hogy az kezdetben létszott, és a mely szomorú tény úgy hiszem minden unitárius érzelmű embert rendkívül bánt, annak magyarázatát Boros tanár ezen megnyugtató szép megoldásban találja: »... az unitarizmus az *egyéni* meggyőződésre, a lelkiismeretre támaszkodik és megvárja, hogy mindenki önmagának szerezze meg ezeket. Az unitarizmus olyan a többi vallásokkal szemben, *mint az alkotmányos független nemzeti állam, a hűbéres állam mellett.* Ebben *egy* parancsol az egésznek és mindenki szolgál annak az egynek; abban *mindenki ura önmagának* és úgy intézi dolgait, a hogy meggyőződése, hi e és reménye szerint a legjobb.«

Ki ne érezné, hogy milyen rendkívül találó hasonlat és jellemzés ez egyházunk, vallásunk igazságos és szabadelvű működésére, mely teljesen *elűtő* a többi egyházak többé-kevésbbé zsarnoki hatalmaskodásától! Érdekesen ismerteti azután a nagy *Channing Ellery Vilmos* szabadelvű működését Észak-Amerikában.

»A Channing-féle unitarizmus arra vállalkozott — írja a többek között Boros — hogy az embert *fölemelje* emberi méltósága érzetére; megtanítsa, hogy az embernek, hogy *minden* embernek van lelke, a melylyel nem csak tud gondolkodni, hanem szabad is, *kell* is gondolkodnia, mert a gondolat épen olyan szabad, mint maga a lélek, mely az isteni lélek szikrája, a melynek képére és hasonlatára van teremtvé. Channing megértette, hogy üdvözülni lehet az erényes és kegyes életű embernek... *Ez* az unitarizmus fordul sarka, *ebből* kell megítélni a modern unitarizmust. Abból a hitelvből, hogy tökéletesedni lehet és a tökéletesség egyes lépcsői mind közelebb vezetnek Istenhez.«

Megismerjük továbbá e felolvasásból, hogy a mit most természetesen találunk, azt akkor még az unitáriusok is félre ér-

tették és egy rendkívül érdekes harcz folyt *magában az unitarizmus történetében*, melyben a haladás lobogóját Channingen kívül *Emerson*, a világhírű író és *Parker*, a nagy reformátor legelől hordozták.

»*Miben áll az unitarizmus diadala?*« kérdi a felolvasó »Abban, hogy *legyőzte önmagát, tisztázta helyzetét saját háztartásában*, kiosztotta a szerepet mindenkinek és *egyesült erővel halad előre!*«

»*Abban*, hogy a tudós Priestleytől örökölt tudományos alapon állva, *minden aggodalom nélkül szembe tud nézni a tudomány vívmányaival*; *abban*, hogy Dávid Ferencztől, Socinustól, Miltontól, Locketól, Channingtől, Brassaitól, Siméntől és Martineautól örökölt kritikai vizsgálódás eszközeivel nyugodtan fogadja és folytatja a biblia és más szentiratok *modern* bonczoló és összehasonlító kritikáját!«

Midőn e hatalmas szavakat magam előtt olvasom, úgy érzem, mintha ezeknek kellene e mű ismertetésénél az *utolsónak* lenni, mert ennél *jellemzetesebbet*, ennél *erőteljesebbet* már úgy sem találhatok e kis füzetben! És mégis tovább fordítva, nem tudom megállni, hogy ne folytassam, oly szavakat látva ismét magam előtt, melyek mintha az én lelkemből törtek volna elő — a *más vallásuaknak* felelve: »Azt kérdem azért most, vajjon helyesebb lett volna-e, ha Channing felhasználva az alkalmat, az unitárius felekezetet egyik régi mintára szervezi és a kálvini egyház helyébe lépteti *egy kevéssel több szellemi szabadsaggal*; de ugyanazok között a *felekezeti* korlátok között, a melyek *azok szemében*, a kik *kívül maradtak*, *tiltakozást*, *azokéban pedig*, a kik *belül voltak*, *zárlatot jelentettek*. Vagy helyesebb volt így, a hogy maga Dávid Ferencz is tervezte az unitárius egyházat, hogy *alapja legyen a szabad vallásos meggyőződés*, a *hit isteni ajándéka*, a melyet elfogadjon a kinek tetszik, de rákényszeríteni ne lehessen senkit?!«

»Átlátom, hogy úgy több hódítást vittek volna véghez — folytatja Boros — ma nagyobb volna számuk nemcsak Amerikában, hanem Angliában is, de kétlem, hogy az *egyház körein kívül* akkora tudott volna lenni hatása, oly általános a befolyása az unitárius szellemnek, mint most. Én úgy képzelek egy *Channing*, *Parker*, *Emerson*, *Clarke*, *Martineau*-féle egyházi szónokot mint egy *nemzeti költőt*, a ki mindig a haza eszményét látja szemé előtt, mindig azt éneklí, most a szabadság, majd a szerelem, majd a testvériség jelszava alatt és lángra gyújtja mellette minden olváját. A magyar szabadság hősei: a szónok *Kossuth*, a költő *Petőfi* szavától épen úgy lelkesedik a német, mint a magyar s vajjon nem így van-e apostolunk *Channing* remek beszédeivel mindenki, bármelyik felekezet, bármelyik nemzet kötelékéhez tartozik is?«

»..... az önkény, a papuralom lejárt« mondja máshol Boros

»s a helyett az az *egyetemes közszellem* uralkodik, a mely tiltó szavát megszólaltatja még a minden oroszok czárja ajakán is.« Arra czélozva, hogy a hatalmas czár akadályozta meg, hogy a nagy reformátort, *Tolstoj Leót* a papság gyűlölete ne bántassa.

Most látom, hogy én is úgy jártam, mint az egyszeri orvos, ki betegeinek mindig azokat az eledeleket ajánlotta, melyeket ő szeretett legjobban, én is nem hogy a *külföldi viszonyokról* szóló dolgokat és tapasztalatokat szedtem volna ki e felolvasásból, hanem mindig csak azokat az *eszméket* idéztem, melyek az én lelkemben viszhangoznak!

Méltóztassék elolvasni könyveinket, füzeteinket, mert én már előre látom, hogy akaratlanul is mindegyiket *ilyenformán* fogom ismertetni!

De hogy jóvá tegyem mulasztásomat, e felolvasásból idézem még, hogy az amerikai *irodalom* az unitarizmussal egykoru. Channing teremtette meg az egyházi beszéd irodalma modern alakját. Emerson a szépirók atyja. A regényírók, kritikusok, theologusok és philosophusok elsői közül *temérdek* az unitárius. A költészet *kettő kivételével* mind csak unitáriusoknak termett babért, Longfellow, Bryant, Lowell, Holmes, Adams Sarah a *»Közelebb hozzád uram«* szerzője (ezen egyházi dallal ajkán lehelte ki lelkét nem rég a tragikus véget ért Mac Kinley) Sears és Emerson mind nyilt unitáriusok voltak, de az angol *Tennysont* is (kiről budapesti esperesünk nem rég olvasott fel egy szép tanulmányt) ide sorozza vallásos fölfogása.

Nem mulaszthatom el, hogy csak röviden ne emlitem meg e felolvasásból azon örvendetes közléseket. miszerint Hollandiában, Belgiumban, Párisban, Berlinben, Norvégiában, Olaszországban, Sweizban mindenütt van erős nyoma az unitarizmusnak. Oroszországban Tolstoj hivei képviselik az unitarizmust. Japánban 7 benszülött pap van.

Indiában a *Bráhma Somaj* az Istent imádók társasága, *csaknem 70 éve működik abban a szabadelvű irányban*, a mely követőit Keshub Chunder Sent és Protop Chunder Mozoomdart a legbensőbb viszonyba hozta az angol és amerikai unitáriusokkal.

Rendkívül érdekes lévén e pont, szabadjon itt kissé eltérni a rendtől s idézni *Ferencz Fözsef* püspökünk bővebb magyarázatát ezen szabadelvű vallásos mozgalomról. »Az újabb időben« mondja főpásztorunk egyháztörténelmében »Keshub Chunder Sen, benszülött indított nagy mozgalmat az indusok nagy ősz vallása reformálására. A Brahmo Somaj név alatt egy új theista felekezetet alapított. Ezek ugyan *nem keresztelkednek meg s nem is nevezik magokat keresztényeknek*, de vallásukat az *evangélium szelleme* hatja át. Keshub Chunder Angliában is megfordulván, itt különösen az

unitáriusokkal ismerkedett meg s ezeknek templomában prédikált is. Ha a Brahmo Somaj teljesen kifejlík, az alapjában nem lehet más, mint unitárius vallás.

Ennek az útját egyengeti az is, hogy papságra készülő ifjaik közül már többeket kiküldöttek Oxfordba, az angol unitáriusok ottani papnevelő-intézetébe. Kétséget nem szenved, hogy a Brahmo Somaj felekezeti ily irányu fejlődésére nagy befolyást gyakorolnak a Britt és külföldi unitárius társulatnak küldöttei, a kiket a társulat évről-évre küld Indiába. Ezek a küldöttek bejárják a Brahmo Somaj felekezeti több helyeit. Mindenütt felolvasásokat tartanak, terjesztve így a ker. vallás szellemét s ezzel az unitarizmust. Hogy mily áldozatkészek e tekintetben is az angol unitáriusok, mutatja az, hogy 1897-ben a társulat ez irányban nagyobb tevékenységet akarván kifejteni, egy felhívást bocsátott ki egy alapgyűjtésére, a mely az Indiába küldendő missionáriusok költségeinek fedezésére szolgáljon s az első adakozó 500 font sterlinggel, tehát 5000 frttal nyitotta meg a gyűjtő-ívet.*

Ime püspökünk eme nyilatkozatából újból láthatjuk, hogy az unitarizmus nem zárkózik el emberek által csinált bástyák közé, *hanem teljesen kiválva* e tekintetben is a többi keresztény felekezetek közül, *mindenütt készséggel felismeri és méltányolja az evangéliumi szellemet.*

Perczelné Kozma Flóra.

(Folytatása következik.)

Könyörületes gyermekek társasága.*

— Irta: Daviesné, Lawrence Ellen. —

Magyar barátaimat érdekelni fogja az az egyesület, melynek mi a „Könyörületes gyermekek társasága“ czímet adtuk. Összeköttetésben áll az „Országos királyi állatvédő egyesülettel“ s az a feladata, hogy a gyermekeket összegyűjtse s megtanítsa őket minden élő lény. de különösen az állatok iránt való szeretetre, irgalmasságra.

Minden gyermek természetes ösztönénél fogva szereti az állatokat s semmi sem érdekli jobban, mint azok a kis történetkéik, melyek kedves állataink kitartásáról, csodálatos értelmességéről szólnak. Kegyetlenséget az állatokkal legtöbbször csak meg gondolatlanságból követnek el a gyermekek és mentől jobban megismerik az állatokat, megismerik szokásaikat, érzéseiket, annál gyöngédebbek, jobbak lesznek velük szemben

* Ezt az érdekes közleményt az író Fagh Erzsébet ő nga, lapunk belső dolgozó társa utján küldötte Szerk.

A társaság havonként, kéthetenként vagy hetenként gyűl össze. A gyermek, ki először jelenik meg a gyűlésen, a következő felirással ellátott tagsági jegyet kap: „Igérjük, hogy gyöngédek leszünk az állatokhoz, és mindent megteszünk, a mi hatalmunkban áll, hogy megvédjük őket a kegyetlenségtől és humánus bánásmódban részesítjük.“ Az „Országos állatvédő egyesület“ adja ezeket a tagsági jegyeket, továbbá ellátja a gyermektársaságokat énekeskönyvekkel, hangjegyekkel, érdemjelleggel és egy havi képes folyóirattal.

A társaság estéli összejöveteleinek programja igen változatos, mert hiszen a rendezőknek tág terük nyílik az érdeklődés felkeltésére, melyet elérhetnek a legegyszerűbb elbeszéléssel, ha benne valamely kedvelt háziállat szerepel; de más részről rendelkezésükre áll az egész természetnek titokzatos világa.

Lássuk tehát, hogyan vezetjük gyűléseinket? A gyermekek érdeklődésének ébrentartására legjobb módszer, ha megengedjük nekik, hogy lehetőleg ők is közreműködjenek. Felhívjuk, hogy irjanak ki állatokról szóló történeteket s azokat olvassák fel a gyűlésen; továbbá tanuljanak be költeményeket, kardalokat, énekeket stb. Még a legkisebb gyermeket is felkérjük, hogy vegyen részt a programban. Ily módon a gyermekek megszokják a nagyobb társaság és hallgatóság előtt való ügyes fellépést és hangos előadást is. Az énekeskönyvben kardalok vannak s minthogy nagyon könnyűek, a legkisebb gyermek is örömmel énekl. A tanítók vagy tanítónők továbbá rövid felolvasást tartanak az állatok szokásairól, vagy ismertetik egy bizonyos fajnak sajátosságait. Másik-estén egy kis történetet mondanak el az állatvilágból, melyet aztán a következő alkalomra a gyermekek a hallottak nyomán kidolgoznak s leírnak, a legjobb fogalmazó jutalomban részesül. Változatossá tehetjük az összejövetelt, ha bemutatunk a gyermekeknek valamely különösebb állatot s azt megismertetjük, vagy ha vetített képekkel illusztráljuk e tanulságos felolvasást. A rendezők közül egy hölgy előre elkészítette a felolvasások egész sorozatát, megszerezte hozzájuk a vetítendő képeket is, melyeket bármelyik felolvasásra szívesen kölcsön ad a gyűlésekre. Az el-

mult hónapban például egy ilyen előadást tartottunk a hangyákról. Az estélyek élénkségét emeli természetesen a ének és zene is.

Angliában több száz ilyen gyermek-társaság működik és Írországban is sok van. Belfastban a Mountpotinger templomhoz tartozó gyermekek első gyűlése az elmúlt év június havában volt s a három hónapig tartó ciklus alatt kéthetenként gyűltek össze. A résztvevő gyermekek száma 50—60-ra ment, ezekhez csatlakoztak néhányan a felnőttek közül is, hogy lássák, mit tudnak felmutatni a gyermekek.

Gyűléseink második ciklusa a jövő hónapban nyer befejezést. Ez alkalommal a gyermekek egy egyszerű kis szindarabot fognak előadni, melyben állatok is szerepelnek s jó bánásmóddért könyörögnek a kegyetlen és meggondolatlan gyermekeknek.

Igy, ha az ifjúságban már korán fölkeltjük az érdeklődést, remélhetjük, hogy későbbi éveikben sem felejtik el a „Könyörületesekek társaságában“ nyert tanításokat és egy jobb korszak veendi majd kezdetét, midőn ők, mint felnőtt emberek megfogják becsülni és jobb bánásban fogják részesíteni állataikat. Majd rájönnek, hogy nem emberséges dolog a nemes lovakat holtra fárasztani, kegyetlenség a szegény szamarakat addig ütni, míg egészen elbutulnak. Majd rájönnek, mennyire szegyenletes dolog, hogy a szegény szarvasmarhákat a nehéz munkával kifárasztják, s ha mégis valamit hibáznak, úgy elostorolják. hogy a hátuk földagad utána, s a szarvasmarhát sem fogják a vásárban mint érzéketlen ingóságot ide-oda lökdösn.

Házi ipar.

Sokan, sokszor panaszkodtak már, hogy letűnt a népviselet napja. Legutóbb Fanghné Gyujtó Izabella kedves írónőnk mondta el a „Nők világában“ a maga helyén való és igaz szavait, de csak mi, a kik itt élünk a nép között, tudjuk és látjuk, mily sajnósak ennek a következményei. Hogyan segítsünk ezen? ez a nagy kérdés. Felvilágosítani őket józan beszéddel nem lehet, a „divat“ ellen nem akarnak küzdeni; hiúságokra hatni

is próbáltunk sokan, de eredménytelenül Pedig ha tisztán látó szemük volna, láthatnák, mennyire mások a népviseletben, mint a divatos holmiban, a mely csak nekik divatos, valójában mindig divatját multa. Itt van legközelebb a siménfalvi eset. A szinpadon szép nyikóvidéki székelyviseletben láttuk a játszókat, oly szép alaku kedves arczu leányokat, hogy gyönyörködtünk bennük mindnyájan. Tánczkörben később látok egy sereg világos, szallagos, csipkés, öves kartonbluzos, felcsinált hajju leányt, a kik közül az arcza soknak ismerősnek tetszett. Kik ezek? Hol láttam őket? tanakodtam magamban. De hát hol vannak az ügyes székely leányok, a kik a szinpadon játszottak? Hát ki sül, hogy ők azok a cifra bluzosok, a más ruhát, a szinpadit levetették. Hát így vagyunk már, fájdalom. Pedig ha látnák, tudnák, mily ügyes székely lányok voltak a szinpadon, mennyivel ügyesebbek, mint az estéli s más mindenkori új viseletükben, soha többet idegen rongyot nem vennének magukra. És ez így van mindenhol.

Mivel orvosoljuk e betegséget? Én próbáltam falunkban *példával* elől járni. Pár nyáron át népviseletben jártam, abban mentem a báljukba, a templomba, le nem vettem hétköznap, vesztetre, mert nem lévén a szellős, bő ujju inghez szokva, meghültem és nagy betegséget szenvedtem miatta, azért nem ajánlhatom társnőimnek, bármilyen célravezető is másképpen, de kis koruktól nem lévén hozzáedzve, könnyen úgy járhatnának mint én. Pedig gyakorlati haszna volt annyiban, hogy akkor s még jó ideig úgy jártak, mint a „kisasszony“, mert a divatot ő tudja leginkább, azóta is tartanak maguknak különös alkalmakra raktáron, sőt legujabb határozat szerint ez a viselet van falunkban, mint nyári divat kiválasztva. Bár ilyen divat jönne be sok faluba, később hátha állandósítanak.

Egyelőre igyekezzünk legalább arra, hogy a házi ipart kedveltessük meg újra s ezért mi is járjunk lehetőleg házi szőttésben. Higgyék el olyan csinos, legdivatosabb ruhákat is lehet csinálni belőle egy kis leleményességgel. Magam legutóbb, pár héttel ezelőtt, egy intelligens mulatságon abban jelentem meg s mindenki megdicsért, gyönyörködött, sokan kedvet kaptak az utánzásra. Tulajdonkép minden kelme szöve van, tehát *szöttés*, csak az anyag és kivitel különböz. Háznál is lehet finomabb anyagból izléses színben és mintában kiállítani, mert fejteket kaphatunk nagy választékban, azt tudjuk mindnyájan, kik szövással foglalkozunk.

Gondolkozzunk e dolgokon mindnyájan, a kik népbarátok vagyunk, mert a mily nagy veszély rejlik a férfiak pálinkaivásában, éppen olyan veszélyes a nők czifrázkodó természete

és ősi viseletéből való kivetkezése. Kérjük meg a kedves szerkesztő urat, adjon lapjában helyet eszméink, gondolataink közlésére, hátha válvetve valamire mehetnénk. Tehát a viszontlátásig kedves lapunk hasábjain!*

Raffaj Irma.

Köszönet.**

A Dávid Ferencz Egylet Választmányának

Kolozsvárt.

Fogadja fájó lelkünk hálás köszönetét azon nemes és magasztos cselekedetért, mellyel a mindenki által annyira becsült és szeretett felejthetetlen drága gyermekünk emléke megörökítésével tanusított. Lelki szemeivel hálásan néz le az angyalok sorából s áldást kér Istentől velünk együtt a Dávid Ferencz Egyletre s annak Választmányára

Vajha minden nemes cselekedet, ilyen nemesen lenne jutalmazva, mennyivel boldogabb s vallásosabb lenne szegény hazánk!

Még egyszer forró köszönetet mondnak,

Ujszékely, 1903. április 8-án.

a mélyen sujtott szülők:

Bakó Lázár és neje Deák Rebeka.

Mit tehetnek a nők?

Ha minden unitárius nő gondoskodik arról, hogy gyermeke szeresse vallását és úgy ragaszkodjék ahhoz, mint életéhez — rajtunk még a pokol kapui sem diadalmaskodhatnak.

Ha minden unitárius nő áldoz bármily csekélységet unitárius célra, akkor egyházaink és iskoláink oly dúsan fognak virágozni, mint a jól gondozott gyümölcsfák termékeny tavaszon.

Ha minden unitárius nő csak jót és szépet mond vallásáról, akkor az unitárius vallás gyorsabban fog terjedni, mint bármelyik más vallás.

* Szívesen fogadunk gyakorlati példákat és tanácsokat. Szerk.

** A Dávid Ferencz Egylet Választmánya — mint ezt lapunk mult számában megirtuk — az ujszékelyi unitárius egyháznak ajándékozta a korán elhunyt Bakó Etelka szép munkáját. A szülők e levélben nyilváníják köszönetüket.

Szerk.

Ha minden hü unitárius nő fölvilágosítja a hitében ingadozót és megerősíti, nemcsak egyházának szolgál, hanem barátjának is, mert megszerzi neki a lelki nyugalmat, a mi legnagyobb kincs.

Női missió. Bizony sok, nagyon sok föladat vár nőinkre. Ha csak a családi gond, a gyermekek nevelése s a háztartás volna, sem unnák meg magukat, de a mostani társadalmi élet száz meg száz gonddal, munkával terheli. Városon a jótékony nőegyletek, állatvédők, egyházi, iparfejlesztő, irodalmi s hány más, a mit a szeretet teremtett, mind a nők jó szívére várnak. Csak buzgólkodjanak, Isten megfizet érte. — Most jó részt udogról teszünk említést. Kovács Sándorné, a kereszturi választmány tagja, ki Zilahról a kereszturi gyűlésekre rendszeren elmegy, közelebről rájött, hogy Zilahon több unitárius gyermek tanul az iskolákban, a kiknek, unitárius vallásu tanító nem létében, nincsen ki tanítsa vallásukat. Rájött arra is, hogy egyiknek eljött a konfirmálás ideje és idegen felekezet papjához akár járni. A derék, buzgó nő a D. F. E. Választmányától konfirmációi kátés énekeskönyvet stb. kért s most magához járattja a fiut és tanítja. Kovács Sándorné azok közé a Máriák közé tartozik, a kik nemcsak leülnek a Jézus lábaihoz és hallgatják tanítását, hanem ők maguk is tanítván, tovább terjesztik az Isten országát. Ezek a jobb részt választják, a mely el nem vétetik tőlük, Isten éltesse!

Jerussálem leányai ne sirassatok engemet. Jézusnak ez a nevezetes mondása egy érdekes keleti szokásra czéloz. Ugyanis keleten a halottat, rendszeren, fogadott sirató asszonyok siratták el. Arábiában Syriában s másutt ma is tart ez a szokás, a zsidóknál csak a régi időben gyakorolták.

A siratás úgy történik, hogy a ház előtt összegyűlnek a rokonok és a szomszédok, hogy erős jajgatásban adjanak kifejezést fájdaluknak. A koporsó körül járnak, karjokat hajlongatják, kezüket csapdossák össze nagy bánatjukban.

Ezt a rít és visszataszító ordítást közönként félbeszakítja az ének, melyet a fogadott sirató asszonyok énekelnek. Az asszonyok az éneket megválogatják s alkalmazzák a halott viszonyaihoz. Sirató asszonyok, kiknek ez volt foglalkozásuk, rendszeren csak városon voltak. Falun az énekesek önként állottak össze, a mikor halott volt.

TARTALOM: Unitárius nők a múltban. Bs. — Könyveinkről. Perczelné Kozma Flóra. — Könyörületes gyermekek társasága. — Házi ipar. Raffaj Irma. — Köszönet. — Mit tehetnek a nők?

Nyomatott Gámán J. örököse könyvnyomdájában Kolozsvárt.